

УДК 159.923.5

О. Л. Музика

ДУХОВНІСТЬ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ: СУБ'ЄКТНО-ЦІННІСНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ

Музика О. Л. Духовність обдарованої особистості: суб'єктно-ціннісний підхід до дослідження. У статті зроблено спробу операціоналізації поняття «духовність» з позицій суб'єктно-ціннісного аналізу. Як операціональні дескриптори розглядаються особистісні цінності – уявлення людини про соціальні рамки та індивідуальні інструментальні можливості задоволення особистісних потреб. Суб'єктно-ціннісний тип саморегуляції, що притаманний обдарованій особистості, визначає її особливості її духовних інтенцій. Вони вирізняються високими стандартами, спрямованістю на загальнолюдські цінності, внутрішньою детермінованістю та дієвістю.

Ключові слова: обдарована особистість, суб'єктно-ціннісний аналіз, особистісні цінності, духовні цінності.

Музыка А. Л. Духовность одарённой личности: субъектно-ценностный подход к исследованию. В статье предпринята попытка операционализации понятия «духовность» с позиций субъектно-ценностного анализа. В качестве операциональных дескрипторов рассматриваются личностные ценности – представления человека о социальных границах и индивидуальных инструментальных возможностях удовлетворения

личностных потребностей. Субъектно-ценностный тип саморегуляции, свойственный одарённой личности, определяет и её духовные интенции. Они отличаются высокими стандартами, направленностью на общечеловеческие ценности, внутренней детерминированностью и действенностью.

Ключевые слова: одарённая личность, субъектно-ценностный анализ, личностные ценности, духовные ценности.

358

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Незважаючи на те, що поняття «духовність» є загальним і межовим, очевидно, що його науковий аналіз має робитися винятково у межах об'єкт-предметного співвідношення тієї чи іншої науки. Відтак постає питання про вираження цього поняття через психологічні категорії та терміни, про його операціоналізацію і, водночас, про відмежування від категоріально-термінологічного апарату та методів дослідження, іманентних іншим наукам, філософії та теології.

У певному наближенні поняття «духовність» протистоїть матеріальному, але цієї умови вочевидь недостатньо для психологічного аналізу. Ряд людських потреб і мотивів їх задоволення, таких як потреби в домінуванні, у визнанні, у належності, статусні мотиви, мають мало спільного з матеріальним продуктом, а в багатьох випадках – і з духовністю також. Ще один психологічний індикатор духовності – це така діяльність особистості, яка сприяє розвитку й процвітанню спільноти, в ідеальному варіанті – всього людства.

Застосування для психологічного аналізу духовності поняття «особистість» хоч і є загальноприйнятим та евристичним, але теж не позбавлене певних методологічних прогалин з огляду на відсутність усталеного означення особистості та розмаїття її проявів. Хоча, з іншого боку, поняття «духовність» може розглядатися (і розглядається) як інтегральне і системотвірне по відношенню до особистості. Подібні підходи,

як правило, абстрактно-дедуктивні: до психологічного аналізу особистості залучаються запозичені з інших наук найзагальніші деривати духовності, за якими нерідко губиться індивідуальність конкретної людини, її внутрішній світ і її особлива духовність.

Сучасна психологія знаходиться на такому етапі розвитку, який допускає компроміси чи, правильніше, взаємодію між дедуктивною та індуктивною моделями отримання нових знань. Стосовно духовності ця взаємодія може полягати у спрямованості досліджень на вивчення окремих типів особистості з притаманними їм моделями духовного розвитку, його структури та особливостей з тим, щоб у майбутньому можна було виробити загальну психологічну теорію духовного розвитку особистості.

Для української психології підхід до аналізу обдарованої особистості як до окремого психологічного типу не є новим, як не є новими і залучення до нього понять, які нині пов'язуються з духовністю. І.О. Сікорський, на відміну від багатьох його сучасників, вважав обдарованість (даровитість) не порушенням адаптації і не психопатологічним випадком (як більшість із його колег), а вершиною інтелектуального, вольового і почуттєвого, насамперед, морального розвитку людини. Обдарованій (видатній) особистості притаманні характеристики «вищого психізму»: «робота совісті» та «чутливість до обов'язку» [10].

Видатний український психолог-потєбніст Д.М. Овсянико-Куликовський з міркувань об'єктивності наукового аналізу свідомо не

використовує понять «істина», «краса» і «правда», з якими зазвичай пов'язують духовність. Натомість віддає перевагу особливому, почуттю, що формується під впливом мови і релігії в національному середовищі та трансформується у «...різновид внутрішнього голосу», в психічну категорію, у невсипущий душевний регулятор, що завжди напоготові, обов'язок якого – оцінювати вчинки, помисли, бажання, пристрасті й т.д. з особливої точки

зору, не юридичної, не утилітарної, взагалі не соціальної, а з деякої іншої, що з'єднується людиною з поняттям совісті...» [6, с. 296]. Це почуття водночас особистісне і надгрупове, надсоціальне. «Совість ясно дає зрозуміти, що вона прагне до того, щоб людина була особистістю, а не лише особою, і, поверх всяких груп, до яких вона входить, ставала учасником усього людства» [там само, с. 297]. Долучення до загальнолюдських цінностей – це не одномоментний акт їх «присвоєння», доступний для будь-якого маргінала, а шлях, який може пройти людина, збагачуючись і зростаючи до рівня обдарованої особистості з допомогою рідної мови і в національному середовищі. «Великі поети завжди національні за характером, за духом своєї творчості: вони відображають і втілюють у своїй діяльності, переважно в її шляхах і прийомах, відомі сторони так званого національного генія того народу, до якого вони належать за мовою. Великі поети типові для своєї національності: Софокл – типовий еллін, Шекспір – типовий англієць, Гьоте – геній німецький і т.д.» [там само, с. 2]. При цьому, як зауважує Д.М. Овсянко-Куликовський, «людина людині має бути не засобом, а ціллю. Ця формула і є моральним законом» [там само, с. 297].

Науково-технічний прогрес людства вивів на новий рівень і вимоги до духовного розвитку обдарованої особистості. Якщо раніше муки творчості рідко виходили за межі відповідності індивідуального творчого продукту найвищим досягненням людства у галузі науки та культури, то вже у ХХ столітті з'явилися значно вагоміші оцінні критерії, які стосуються виживання всього людства. Дилема «особисте благополуччя чи благополуччя людства» постає не лише перед ученими, що працюють в галузі ядерного синтезу, біохімії, фармакології чи генної інженерії, але й перед ученими-гуманітаріями та митцями, які стоять перед вибором між власними високими моральними принципами і запитам комерціалізованої масової культури.

З огляду на ту важливу роль, яку виконують обдаровані люди в розвитку суспільства, важливо зрозуміти особливості їх духовного розвитку,

відшукати ті методи, які дозволяють зрозуміти всю складність взаємозв'язків між продуктивністю обдарованої особистості та духовними регуляторами її розвитку.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. У пострадянській психології одним із перших до проблеми духовності звернувся Б.С. Братусь, виокремивши чотири рівні у структурі особистості: 1) егоцентричний, 2) групоцентричний, 3) просоціальний або ж гуманістичний, 4) духовний чи есхатологічний. З поняттям духовності, так як її розуміють інші автори, кореспондуються третій і четвертий рівні. Третій рівень «характеризується внутрішнім смисловим устремлінням людини до створення таких результатів

360

(продуктів праці, діяльності, спілкування, пізнання), які принесуть рівне благо іншим, навіть особисто їй незнайомим, «чужим», «далеким» людям, суспільству, людству в цілому» [3, с. 8]. На четвертому, духовному рівні, людина, як і в Д.М. Овсянико-Куликовського, виходить за межі соціального. «На цій сходинці людина починає усвідомлювати і дивитися на себе та іншого не як на кінцеві та смертні істоти, але як на особливі істоти, що зв'язані, співвідносні з духовним світом. Як на істоти, життя яких не закінчується разом із закінченням земного життя» [там само, с. 9]. Як психологічні індикатори й дослідницькі одиниці духовності автор пропонує особистісні цінності – «усвідомлені й прийняті людиною найзагальніші, генералізовані сенси її життя» [там само, с. 9].

На динаміку духовності особистості звертає увагу В.А. Роменець, розглядаючи вчинок і його моральні складники як основу для аналізу особистісного розвитку. «Вчинок у його повноцінному вираженні – це водночас і акція духовного розвитку індивіда, і творення моральних цінностей» [8, с. 196]. «Розкрити механізм учинку – це те ж саме, що й розкрити творчий механізм психічного розвитку. Вчинок є істинним

творенням нових форм, якостей психічного насамперед тоді, коли має моральне значення» [там само, с. 195].

М.Й. Боришевський в означенні духовності наголошує на кількох її важливих характеристиках: локалізації у структурі свідомості, особистісно-ціннісній структурі, регуляційній функції і моральній спрямованості. «Духовність – багатовимірна система, складовими якої є утворення в структурі свідомості та самосвідомості, в яких у формі ціннісних орієнтацій віддзеркалюються актуальні морально релевантні потреби, інтереси, погляди людини, її ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності, спрямованої на подолання зла та творення добра» [2, с. 187]. Дослідником виокремлюються п'ять сфер, у яких формується і може вивчатися духовність особистості: 1) ставлення до інших; 2) ставлення до себе; 3) до доленосних громадянських цінностей, людських стосунків, праці та інших явищ суспільного життя; 4) ставлення до основоположних особистісних характеристик людини; 5) ставлення до віри у вищу ідею, усвідомлення сенсу життя.

До проблеми духовності у психологічній науці близький раціогуманістичний підхід, що розробляється Г.О. Баллом. Його базова, універсальна настанова – мінімізація зла і примноження добра. Що стосується першого складника, то автор саме йому надає перевагу: «...суб'єкти соціальної взаємодії повинні послідовно уникати зла, якщо й поки таке запобігання не загрожує, з високою ймовірністю, більшим злом; при цьому в будь-якому разі слід мінімізувати здійснюване зло» [1, с. 13]. До прагнення робити добро дослідник підходить виважено і з обережністю: «При встановленні критеріїв максимізації добра слід, мабуть, віддавати перевагу збереженню реального, вже наявного добра, його захисту від природного (ентропійного) і діяльного зла перед (у принципі також потрібним) сприянням досягненню прогнозованого майбутнього добра» [там

само, с.13].

М.В. Савчин, солідаризуючись із іншими дослідниками у питанні про моральні складники духовності, наголошує на її ролі у підтримці

361

суб'єктності особистості. «Духовні цінності, репрезентуючись у свідомості та самосвідомості, наповнюють гуманістичним сенсом усю спонукальну сферу особистості та сприяють самореалізації її потенціалу (примножують таланти). Завдяки духовності особистість суттєво стає не такою залежною від зовнішніх обставин (її навіть не лякає перспектива залишитися без підтримки інших людей, вона не бачить сенсу в тому, щоб у всіх ситуаціях подобатися іншим, відчуває свою спроможність впливати на перебіг подій, розвиває власні можливості тощо) та виступає самодостатнім суб'єктом, який відповідає за власне життя» [9, с.195].

Тенденція до психологічної операціоналізації поняття духовності через поняття особистісних цінностей, які в процесі аксіогенезу дедалі більше внутрішньо регулюють активність особистості, характерна для аксіологічної персонології, у руслі якої здійснює методологічні та теоретичні вибудови З.С. Карпенко. Аксіогенез розуміється як розвиток суб'єкта, що проходить через п'ять стадій: 1) відносного суб'єкта (біологічного індивіда, психосоматичного організму), що вирізняється суб'єктною здатністю «передчуваю» і ключовою цінністю «вітальність»; 2) моносуб'єкта (власне суб'єкта діяльності), суб'єктна здатність: «треба» і психологічна саморегуляція відповідно до соціальних норм і культурних стандартів; ключовими є прагматичні цінності. 3) полісуб'єкта (суб'єкта суспільно розподіленої діяльності, керованої імперативом моральної свідомості – сумлінням); суб'єктна здатність: «мушу» (варто), ключова цінність: добро для інших; 4) метасуб'єкта як індивідуальності, що репрезентує себе в актах творчої діяльності й унікальних внесках у культуру; суб'єктна здатність: «буду (смію)»; провідні цінності: індивідуальні інноваційні ефекти, естетичні

канони прекрасного; 5) абсолютного суб'єкта – людини як носія універсальної духовності; суб'єктна здатність: «приймаю»; ціннісна супердиспозиція: «благо» як результат розуміння смислу існування конкретного у світовому порядку [4].

Для психологічного дослідження обдарованої особистості особливе значення має поняття «духовні здібності», що розробляється В.Д. Шадриковим. «Духовні здібності можна розуміти як єдність і взаємозв'язок природних здібностей індивіда, перетворених у процесі діяльності і життєдіяльності, та здібностей людини як суб'єкта діяльності й стосунків, в їх єдності з моральними якостями людини як особистості» [11, с.250]. Вочевидь, що поняття «природні здібності» тут ближче до поняття «задатки» і вживається автором як певний гіпотетичний конструкт, що позначає біологічно закріплені передумови свідомого саморозвитку здібностей. «Здібності людини відпочатку є властивістю окультуреної функціональної системи; вони не вичерпуються властивостями самої системи; вирішальним моментом в їх розвитку є їх детермінованість індивідуальними цінностями. Саме ці індивідуальні цінності визначають якісну специфіку здібностей, від них залежить, що побачить і запам'ятає людина, яка думка у неї з'явиться, яка буде природа індивідуальних свідомостей. Духовні здібності визначаються і регулюються духовними цінностями. Відповідно, проблема переводиться у площину цінностей» [там само, с.251].

В.В. Рибалка зазначає, що духовність має акмеологічний,

аксіологічний, онтологічний та креативний виміри і вказує також на її регуляційну функцію. «Духовність є вищим рівнем розвитку особистості, на якому основними мотиваційно-смісловими регуляторами її життєдіяльності є вищі людські цінності. Це рівень більш зрілої та відповідальної (перед собою тощо) особистості, здатної не тільки пізнавати і відображати

навколишній світ, а й творити його» [7, с.110]. Аксіологічний підхід до духовності, притаманний цьому дослідникові, скеровується на те, щоб розкрити психологічні механізми ціннісної взаємодії обдарованої особистості з соціумом. «Духовні цінності постають як ідеї всеєдності людства та внутрішньої інтеграції кожної творчо обдарованої особистості. Тому ці ідеї мають вищий аксіологічний статус, а, відповідні до них духовні цінності – вищий пріоритет, у порівнянні з іншими, адже вони дозволяють розглядати людину з позицій вічності й безмежності духу, а її індивідуальне буття як необхідну складову безсмертного і нескінченного життя людства» [там само, с.113].

Зроблений аналіз психологічної літератури показує, що у проблемі духовності особистості виокремлюються такі основні аспекти:

- надгрупова і надсоціальна сутність духовності, її зв'язок із культурою як способом існування людства;
- зв'язок духовного розвитку з естетичними й моральними категоріями, такими як істина, краса, добро і зло, совість;
- зв'язок із мовою, національністю і релігією як середовищем розвитку духовно розвиненої особистості;
- зв'язок духовності особистості із свідомістю та самосвідомістю;
- ціннісна природа духовності, її зв'язок із духовними цінностями людства та представленість в особистісних цінностях окремої людини;
- зв'язок духовності з розвитком особистості; вчинок як індикатор духовного розвитку особистості;
- зв'язок духовності з суб'єктністю, пізнавальною та спонукальною сферами особистості;
- діяльнісне ствердження особистісних духовних цінностей;
- регуляційна функція духовності в розвитку особистості;
- духовні здібності як компонент у структурі загальних здібностей;
- духовні цінності як необхідна умова розвитку обдарованої особистості.

Виокремлені особливості набувають визначеності та виразності коли їх застосувати до розвитку обдарованих особистостей, оскільки вони є лідерами не лише в галузі виробництва матеріальних цінностей, а й цінностей духовних.

Формулювання цілей і постановка завдань статті. Метою статті є дослідження особливостей духовного розвитку обдарованої особистості. Завдання: 1) окреслити можливості суб'єктно-ціннісного аналізу в дослідженні духовних цінностей обдарованої особистості; 2) розкрити динаміку і змістове наповнення духовних цінностей в процесі ціннісного розвитку обдарованої особистості.

Виклад методики і результатів досліджень. Якщо розглядати обдаровану особистість як окремий психологічний тип, то логічно припустити, що становлення є певним етапом розвитку, в результаті якого особистість розвиває здібності до найвищих рівнів і набуває всіх необхідних

363

якостей, що сукупно перетворює її у нову якість – обдаровану особистість. Надалі її розвиток продовжується уже у цій новій якості. Саме у такому розумінні в цій статті використовуватиметься поняття «розвиток обдарованої особистості».

Однією з найважливіших типологічних характеристик обдарованої особистості є її ціннісне ставлення до власних здібностей як до основи особистісної ідентичності, тож особливості її духовності варто шукати саме у ціннісній сфері. З допомогою емпіричних досліджень було встановлено, що цінності обдарованих людей за їх змістовими характеристиками у більшості випадків поділяються на дві групи: діяльнісні та моральнісні. Ці ж два фактори виокремлюються і за результатами факторного аналізу, при цьому частково перетинаючись. Деякі моральнісні та діяльнісні особистісні цінності тісно корелюють із обома факторами і одне з одним. Як виявилось, саме ці зв'язані значимі конструкти є внутрішніми регуляторами діяльності

обдарованої особистості в актуальній життєвій ситуації, що дало підстави назвати їх суб'єктними цінностями. Суб'єктно-ціннісний підхід базується на розумінні особистісних цінностей як сформованих у процесі вирішення життєвих завдань і закріплених у ціннісному досвіді людини уявлень про соціальні умови та індивідуальні способи задоволення базових особистісних потреб. Наші дослідження показали, що обдаровані люди мають виражені відмінності від решти людей у способах задоволення цілого ряду потреб, класифікація і перелік яких наводяться в таблиці 1.

Суб'єктно-ціннісний аналіз базується насамперед на методиці факторно-семантичного моделювання ціннісної свідомості (Музика О.Л., 1997), одним із етапів якої є біографічна бесіда. Питання бесіди групуються навколо наведених вище специфічних потреб обдарованої особистості та референтних осіб, причетних до їх задоволення.

Таблиця 1.

Типотвірні потреби обдарованої особистості

Види потреб		
<i>соціальні</i>	<i>когнітивно-творчі</i>	<i>екзистенційні</i>
<ul style="list-style-type: none"> ● потреба у визнанні 	<ul style="list-style-type: none"> ● пізнавальна потреба ● потреба у розвитку ● потреба у творчості 	<ul style="list-style-type: none"> ● потреба у суб'єктності ● потреба у самоідентичності ● потреба у сенсі життя

У результаті аналізу даних біографічної бесіди було виокремлено п'ять етапів у ціннісному розвитку обдарованої особистості: наслідування, співробітництво, конкуренція, орієнтація на цінності груп вищого рівня та орієнтація на власні цінності.

Тут аналізуватимуться два останні зі згаданих етапів, оскільки вони характерні для юнаків і дорослих людей, тобто припадають на ті вікові періоди, коли вже можна говорити про зрілу особистість, а у випадку обдарованої особистості – про особистість, що пройшла період становлення, склалася і продовжує розвиватися. Варто зазначити, що перехід обдарованої

особистості на новий етап розвитку включає механізми формування цінностей, що притаманні попереднім етапам. Наприклад, наслідування не зникає і в цілком зрілої особистості, яка у своїй діяльності переважно

364

орієнтується на власні цінності, але воно вже не тотальне, а вибіркоче і регулюється особистісними цінностями суб'єкта.

Орієнтація на цінності груп вищого рівня для обдарованої особистості стає важливою тоді, коли її досягнення переростають можливості контактного оточення їх зрозуміти, поцінувати і підтримати. Відтак дефіцит визнання та соціальної валідизації долається за рахунок віртуальних референтних осіб, до яких відносяться видатні вчені, митці, літературні герої та особи, які були значимими у минулому, але з якими з різних причин було втрачено контакт.

Фрагменти біографічної бесіди з досліджуваним А. ілюструють процес його духовного розвитку. У 1933 році від голоду помер його батько. Мати поїхала на заробітки на південь України, де було трохи легше з продуктами, а старші брати теж роз'їхалися, рятуючись від голоду. Коли після поневірянь десятирічний А. разом зі старшим братом добралися до матері, там вже теж було голодно. А.: «Важко було... Ми з братом пішли в школу і кажемо: «Може вам треба модель двигуна внутрішнього згорання? Ми можемо зробити. Ми бачили вже таку модель...». Вони кажуть: «Ну, робіть». Думали, що там вони можуть зробити?... Ми місяць робили ту модель – гарна вийшла. За це директор дав нам пуд муки і трохи соняшникового насіння... Ми знову виготовили модель, на цей раз сонячної системи. Директор вибачився і вже не платив. Голод же був. Він, мабуть і першого разу ту муку й насіння від своїх дітей відірвав. Це був перший зароблений, а не випрошений хліб! Мати плакала, коли ми принесли свою платню».

А. детально розповідав про незнайому жінку, яка підбрала його на Козятинському вокзалі змерзлого й напівживого від голоду для того, щоб хоч

обігріти. Побачивши картинку, яку він намалював, щоб втішити її внука, вона заплакала і зі словами: «Боже, які діти пропадають», відрізала йому на дорогу окраєць хліба.

Одного разу, щоб «не вмерти голодною смертю», він зважився підробити талони на отримання сніданків у заводській їдальні. Керуючись моральними міркуваннями, оскільки «страх був убитий голодом», А. виготовив найдешевші талони і чесно в усьому зізнався, коли підробка була виявлена через кращу якість печатки на фальшивих талонах. Незважаючи на серйозність злочину як на ті часи, директор заводу не лише не покарав його, а й, оцінивши майстерність, влаштував у дитячий будинок.

А. так резюмував описані випадки: «Ці люди дають мені сили. Буває, що хтось мене не розуміє, хтось заздрить, а хтось шкодить... Але ж я не для них працюю. Я працюю для того директора школи, того директора заводу і тієї жінки... І не тільки тому, що вони врятували мені життя, а тому, що вони – справжні люди. І я намагаюся бути таким».

Вищим рівнем ціннісного розвитку особистості є етап, коли вирішення різноманітних життєвих завдань регулюють стійкі внутрішні інстанції – суб'єктні цінності. Їх моральнісні компоненти ґрунтуються на індивідуально трансформованих загальнолюдських духовних цінностях, а діяльнісні – на високорозвинених власних здібностях. Таке поєднання завжди забезпечує високу, незалежну від нормативних вимог мотивацію творчості, з одного

боку, а з іншого, – ствердження власних моральних принципів у діях та вчинках. Характеристики обдарованої особистості, що містять корінь «само»: самодостатність, саморозвиток, самобутність та інші, що близькі до них за значенням: автономність, внутрішня мотивація, інтернальність, асертивність, – усі вони можуть бути пояснені регуляційними можливостями суб'єктних цінностей, і в першу чергу, тієї їх частини, яку можна віднести до духовних цінностей.

Аналіз біографічних бесід із обдарованими людьми показує, що для ефективної діяльності їм не потрібне безпосереднє зовнішнє підкріплення. Найсильнішим мотивувальним чинником є корисність їхньої праці для людства в цілому. Для прикладу, досліджуваний А. у важкі 90-ті роки відмовився не лише від великої грошової винагороди, а й від того, щоб сконструйований ним літак було запущено у серійне виробництво. Причина була у сфері духовних цінностей: він хотів, щоб його літак був доступний якомога більшій кількості людей і, відповідно, його ціна не перевищувала вартості мотоцикла, а виробник із цим не погодився. Інший приклад – активне і дієве неприйняття ненормативної лексики. Чимало з обдарованих людей, незважаючи на те, що працювали на виробництві, створювали навколо себе простір, позбавлений мовленнєвої брутальності. З ними мусили рахуватися, з огляду на їх авторитет, твердість і рішучість.

Регуляційна ефективність суб'єктних цінностей забезпечується особливостями їх структурної організації. По-перше, ціннісна когнітивна складність обдарованої особистості в рази перевищує ціннісну когнітивну складність пересічної особистості. Для оцінки життєвої ситуації і прийняття рішень пересічні люди використовують близько півдесятка оцінних конструктів, а обдаровані – в середньому біля півсотні. Значна кількість оцінних конструктів і широта їх регуляційного діапазону дозволяє зберігати стабільний склад особистісних цінностей і не змінювати їх щоразу при зміні життєвої ситуації. Важливо, що ціннісне ставлення до власних здібностей як до основи особистісної ідентичності, що притаманне обдарованим людям, є ситуаційно незалежним утворенням. Обдарована особистість самореалізовується з допомогою одних й тих самих здібностей, незалежно від того, як змінюються умови життя – звідси і надвисокий рівень розвитку здібностей. За О.Ф. Лазурським, вона пристосовує ці умови до власних цінностей. По-друге, ціннісна свідомість обдарованої особистості вирізняється гнучкістю й адаптивністю. Механізм, який це описує, названо

феноменом мінливої стійкості. При оцінці нової життєвої ситуації у ціннісній свідомості особистості відбувається переструктурування ціннісних конструктів: ті, що виявилися нерелевантними життєвій ситуації деактуалізуються, а ті, що перебували в латентному стані, навпаки, набувають значимості та детермінують активність людини. При цьому важливо, щоб в арсеналі актуалізованих особистісних цінностей були моральнісні й діяльнісні конструкти, які у взаємозв'язках і у взаємопідтримці утворюють основу внутрішньої регуляції особистісного саморозвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У статті зроблено спробу операціоналізації поняття «духовність» з позицій суб'єктно-ціннісного аналізу. Як операціональні дескриптори розглядаються

366

особистісні цінності – уявлення людини про соціальні рамки та індивідуальні інструментальні можливості задоволення особистісних потреб.

Виокремлено потреби, якими обдарована особистість вирізняється з-поміж інших, і які характеризують її як окремий психологічний тип. Це потреби у пізнанні, у визнанні, у творчості, у розвитку здібностей, у суб'єктності, у самоідентичності, у сенсі життя. Соціальний контекст задоволення цих потреб задається взаємодією з референтними особами, а інструментальні можливості забезпечуються розвитком здібностей.

Значну частину віртуальних референтних осіб у структурі референтності обдарованих людей можна розглядати як показник орієнтації на загальнолюдські цінності. Обдарованій особистості притаманне ціннісне ставлення до власних здібностей, які постійно розвиваються й удосконалюються впродовж життя. Поєднання у ціннісній свідомості обдарованої особистості особистісних цінностей, що формуються в референтних стосунках (моральнісні цінності), і тих, що пов'язані з розвитком здібностей (діяльнісні цінності), утворює суб'єктні цінності, які внутрішньо детермінують активність.

Суб'єктно-ціннісний тип саморегуляції, що притаманний обдарованій особистості, визначає її особливості її духовних інтенцій. Вони вирізняються високими стандартами, спрямованістю на загальнолюдські цінності, внутрішньою детермінованістю та дієвістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. О. Раціогуманістична орієнтація в аналізі розв'язування ціннісних колізій / Балл Георгій Олексійович // Актуальні проблеми психології. – Т. 11. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 7. – Ч. 1. – К., 2013. – С. 12-18.
2. Боришевський М.Й. Етюди психолога. Спогади (Per aspera ad astra) / Мирослав Боришевський. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – 224 с.
3. Братусь Б. С. К проблеме нравственного сознания в культуре уходящего века / Б. С. Братусь // Вопросы психологии. – 1993. – №1. – С. 6-13.
4. Карпенко З. С. Духовність як предмет аксіопсихологічних студій / З. С. Карпенко // Духовність у становленні та розвитку особистості : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 9-11 жовтня 2014 р.). – С.274-282. – Режим доступу: <http://lib.pu.if.ua/file/konfer/duh-8.pdf>
5. Музика О.Л. Ціннісна свідомість і розвиток обдарованості / О.Л. Музика. – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 24 с.
6. Овсяннико-Куликовський Д.Н. Вопросы психологии творчества: Пушкин, Гейне, Гете, Чехов. К психологии мысли и творчества. Изд. 3-е. – М.: Княжий дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 304 с.
7. Рибалка В.В. Духовність і духовна культура у становленні творчо обдарованої особистості / Валентин Васильович Рибалка // Освіта та розвиток обдарованої особистості, 2013. – №8-9 (15-16). – С.108-113.
8. Роменець В.А. Психологія творчості / В.А. Роменець. – К.: Либідь, 2004. – 288 с.
9. Савчин М.В. Дослідження особистості в контексті духовної парадигми психології / Мирослав Савчин // Психологія особистості. – 2011. – № 1 (2). – С.191-199.
10. Сикорский И. А. Даровитость и талантливость в свете объективного исследования по данным психофизиологических коррелятивов / Проф. И. А. Сикорский. – К.: Тип. С. В. Кульженко, 1912. – 30 с.
11. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека / В.Д. Шадриков. – М.: Изд. корпорация «Логос», 1996. – 320 с.

SPISOK VIKORISTANIH DZHEREL

1. Ball G. O. Ratsiogumanistichna orientatsiya v analizi rozv'yazuvannya tsinnisnih koliziy / Ball Georgiy Oleksiyovich // Aktualni problemi psihologiyi. – T. 11. Psihologiya osobistosti. Psihologichna dopomoga osobistosti. – Vip. 7. – Ch. 1. – K., 2013. – S. 12-18.
2. Borishevskiy M.Y. Etyudi psihologa. Spogadi (Per aspera ad astra) / Miroslav Borishevskiy. – Sumi: Vid-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka, 2014. – 224 s.
3. Bratus B. S. K probleme нравstvennogo soznaniya v kulture uhodyashchego veka / B. S. Bratus // Voprocuy psihologii. – 1993. – №1. – С. 3-11.
4. Karpenko Z. S. Duhovnist yak predmet aksiopsihologichnih studiy / Z. S. Karpenko // Duhovnist u stanovlenni ta rozvitku osobistosti : materialy VIII Mizhnarodnoyi naukovopraktichnoyi konferentsiyi (Ivano-Frankivsk, 9-11 zhovtnya 2014 r.). – S.274-282. – Rezhim

dostupu: <http://lib.pu.if.ua/file/konfer/duh-8.pdf>

5. Muzika O.L. Tsinnisna svidomist i rozvitok obdarovanosti / O.L. Muzika. – K.: Mizhnarodna finansova agentsiya, 1997. – 24 s.
6. Ovsyaniko-Kulikovskiy D.N. Voprosy psihologii tvorchestva: Pushkin, Geyne, Gete, Chehov. K psihologii mysli i tvorchestva. Izd. 3-e.– M.: Knyazhiy dom «LIBROKOM», 2009. – 304 s.
7. Ribalka V.V. Duhovnist i duhovna kultura u stanovlenni tvorcho obdarovanoyi osobistosti / Valentin Vasilovich Ribalka // Osvita ta rozvitok obdarovanoyi osobistosti, 2013. – №8-9 (15-16). – S.108-113.
8. Romenets V.A. Psihologiya tvorchosti / V.A. Romenets. – K.: Libid, 2004. – 288 s.
9. Savchin M.V. Doslidzhennya osobistosti v konteksti duhovnoyi paradigmi psihologiyi / Miroslav Savchin // Psihologiya osobistosti. – 2011. – № 1 (2). – S.191-199.
10. Sikorskiy I. A. Darovitost i talantlivost v svete obektivnogo issledovaniya po dannym psihofiziologicheskikh korrelyativov / Prof. I.A. Sikorskiy. – K.: Tip. S.V. Kulzhenko, 1912. – 30 s.
11. Shadrikov V.D. Psihologiya deyatelnosti i sposobnosti cheloveka / V.D. Shadrikov. – M.: Izd. korporatsiya «Logos», 1996. – 320 s.

Muzyka O. L. Spirituality of a gifted person: subjective-value approach to research. The article attempts to operationalize the concept of "spirituality" from the standpoint of subjective-value analysis. As operational descriptors are considered personal values – the person's ideas of the social frames and individual instrumental opportunities to meet personal needs.

In accordance with the results of theoretical analysis are distinguished the needs, which differ a gifted person among the others and characterize it as a separate psychological type. These are needs in knowledge, recognition, creativity, the development of skills, in subjectivity, self-identity, the meaning of life. Social context of these needs gratification is set by interaction with the reference entities, and instrumental opportunities are provided by capabilities development.

Much of virtual reference people in the referentiality structure of talented people can be considered as an indicator of focus on general human values. For a gifted personality inherent is a value attitude to their own abilities, which are continuously developing and improving lifelong. The combination of personal values in the value consciousness of a gifted person which are formed in reference relations (moral values) and those related to the development of abilities (activity-values), forms the subjective values that determine the activity inside.

Subject-value type of self-adjustment that is inherent to a gifted individual, determines the features of its spiritual intentions. They are distinguished by high standards, focus on human values, inner determination and effectiveness.

Key words: a gifted person, subjective-value analysis, personal values, spiritual values.